

Levend met één zelfde hoop

Over de betekenis van de ontmoeting met het jodendom voor katholieken

Wij staan aan de vooravond van het derde millennium. Een goed moment om ons te bezinnen op het verleden. Vernieuwing van het heden kan immers niet zonder zich rekenschap te geven van het verleden.

In het Bisschoppelijk woord uit 1995 onder de titel *Levend uit één en dezelfde wortel*¹, hebben wij bisschoppen onze blik gericht op wat er zich tussen jodendom en christendom heeft afgespeeld. Om te leren uit het verleden hebben wij de fouten aan katholieke zijde jegens het jodendom begaan, onder ogen willen zien. Wij stelden toen en zeggen wederom, dat “een traditie van theologisch en kerkelijk anti-judaïsme heeft bijgedragen tot het ontstaan van een klimaat waarin de *sjoa* kon plaatsvinden”. Wij hebben het anti-judaïsme veroordeeld en opgeroepen het jodendom te leren kennen zoals het zichzelf ziet. Wij zijn ons ervan bewust dat er nog veel dient te gebeuren voor onwetendheid en vooroordelen volledig zullen zijn weggenomen.

Het jodendom betekent echter voor christenen niet alleen maar schuld en een pijnlijk verleden. Onze generatie beleeft een nieuwe, diepgaande ontmoeting tussen joden en christenen. Dat joden na eeuwen van diaspora en na de *sjoa* weer in een eigen staat kunnen leven, heeft deze ontmoeting van joodse zijde in belangrijke mate mogelijk gemaakt. Bovendien vormen pelgrimages

en studiereizen naar Israël een bijzondere kennismaking met het veelvormige joodse en christelijke leven aldaar, met inbegrip van de complexe politieke en maatschappelijke vraagstukken. De ontmoeting met het jodendom kan christenen inspireren tot geloofsvernieuwing. In 1995 onderstreepten wij dit: “Wij christenen mogen nooit vergeten dat Jezus van Nazareth een zoon is van het joodse volk, geworteld in de traditie van Mozes en de profeten. Door de ontmoeting met het jodendom gaan wij Jezus beter begrijpen. Niet alleen door de Schriften maar ook door onze theologie en liturgie blijven wij vitaal verbonden met de joodse godsdienst.” In die geest wil dit woord een voortzetting zijn van ons woord uit 1995. Wij willen bezien op welke terreinen kennismaking met het jodendom in het bijzonder vruchtbaar kan zijn voor het christelijk leven.²

Het behoeft geen betoog dat van ondoordachte overname of zelfs annexatie van joodse tradities voor de christelijke praktijk geen sprake kan zijn. Dit zou van gebrek aan respect getuigen voor zowel de joodse als de christelijke traditie. Werkelijke ont-

1. *Levend uit één en dezelfde wortel; onze relatie met het jodendom*; opgenomen in *Kerkelijke documentatie*, december 1995.

2. Het is de taak van de Katholieke Raad voor Israël om de aandachtspunten meer in detail uit te werken en te doen vergezellen van concrete initiatieven.

moeting verheldert juist de eigen identiteit en respecteert de ander in diens eigen religieuze overtuigingen.

Evenmin willen we het jodendom idealiseren of suggereren dat het jodendom pasklare antwoorden heeft voor problemen die zich binnen de christelijke geloofsoverdracht voordoen. Iedere geloofstraditie heeft op dit punt haar eigen verantwoordelijkheid.

Dat neemt niet weg dat grondstructuren van de joodse geloofservaring ons veel kunnen leren. Het gaat daarbij tevens om een herbezinning op onze eigen grondslagen, een herbezinning die ons uiteindelijk nader brengt bij Jezus Christus en het joodse leven waarin Hij geworteld was.

De Vaticaanse *Richtlijnen en suggesties voor de toepassingen van de concilieverklaring Nostra aetate nr. 4* uit 1975 onderscheiden drie gebieden waarop het gesprek met het jodendom voor het geloof van de kerk vruchtbaar kan zijn: 1. de omgang met de Schrift, 2. de liturgie en 3. ethische en maatschappelijke vragen. Wij voegen daar – kijkend naar het op ons toekomende derde millennium – aan toe: 4. de toekomst als Messiaanse hoop.

De omgang met de Schrift

In de omgang met het Woord van God kan de synagoge ons veel leren. Iedere sabbat weer wordt de *Tora* van Mozes tot klinken gebracht in de *synagogale* eredienst. Het is het onveranderlijke Woord van God, waaraan geen tittel of jota wordt veranderd. Anderzijds spreekt de *Tora* in vele talen en op vele wijzen tot ieder mens. De joodse wijsheid vertelt ons dat de *Tora* in zeventig talen is geopenbaard, zodat ieder haar op zijn en haar eigen wijze kan horen. Zo klinken levenservaringen van vele generaties mee in de uitleg van de Hebreeuwse bijbel en behoren ze bij die uitleg. Dit samengaan van trouw aan Gods Woord én respect voor

ieders persoonlijke vragen en levenservaringen herkennen wij als een authentieke wijze van geloofsoverdracht en als kenmerk van de joodse bijbelse spiritualiteit. Het is de spiritualiteit waarin Jezus zelf wortelt.

In het *leerhuis* worden de teksten bovendien uitgelegd en bevestigd. In dit samenleren rondom de Schrift hebben de vragen van de deelnemers voorrang, zelfs boven de antwoorden. Het is immers alleen dankzij de vragen dat we de antwoorden van de traditie kunnen begrijpen en waarderen. Op grond van het eeuwenoude joodse leermodel ontstonden de laatste decennia her en der christelijke leerhuizen waarin met veel liefde en toewijding gezamenlijk Oude en Nieuwe Testament worden bestudeerd. Dit is een verheugende ontwikkeling. Een spiritualiteit die is verankerd in het evangelie, voedt zichzelf voortdurend bij 'Mozes en de profeten' (vgl. Lc 16,29-31 en Lc 24,27,44-45).

Hier past ook een woord van waardering voor onze reformatorische medegelovigen, die in dit soort initiatieven vaak het voortouw nemen. Leerhuizen lenen zich bij uitstek voor een oecumenische aanpak. Het is verrijkend als ook joodse deelnemers aan zo'n leerhuis kunnen deelnemen. Maar ook waar dat niet gebeurt, heeft een leerhuis als model van geloofsoverdracht veel te bieden.

Naast synagoge en leerhuis is er nog een plaats waar het jodendom de geloofsoverdracht ernstig beoefent: *thuis*. In het gezin vindt – binnen de structuur die de geboden van de *Tora* aanreiken – de meest primaire inleiding in het geloof plaats. Voor katholieken is de thuissituatie eveneens het fundament voor geloofsbeleving en geloofsoverdracht. Nu moeten wij bekennen dat de rol van de Schrift daarbij soms minimaal is. Al zijn er zeker gezinnen, en niet te vergeten gemeenschappen en alleenstaanden, die erin slagen om de Schrift een plaats te geven in hun dagelijks leven, de praktijk is toch vaak

anders. Het lijkt alsof veel katholieken de bijbel niet ervaren als een boek dat van henzelf is. Misschien is hieraan een te bevoogdende houding binnen de kerk in het verleden mede debet.

Gelukkig bevorderen vele dekenale en diocesane toerustingswerkers de dagelijkse omgang met de Schrift in onze gemeenschap. De verbinding tussen geloof en leven kan immers niet alleen in de zondagse liturgie worden gelegd, maar geldt zeven dagen per week! Leesroosters kunnen een goed houvast bieden voor dagelijkse lezing. Al zal de gelovige aanvankelijk het gevoel hebben in een doolhof terecht te zijn gekomen – de bijbel is niet eenvoudig – geleidelijk aan tekenen zich wegen af, niet alleen in de tekst maar ook in het dagelijks leven: met Gods Woord op weg.

Liturgie

Gekoppeld aan de dagelijkse, lerende omgang met de *Tora* is het vervullen van Gods geboden. Welke inspiratie gaat er voor christenen uit van de joodse heiliging van het leven door de *mitswot*, de geboden?

Allereerst kan worden vastgesteld dat de joodse liturgische traditie de bakermat is van de christelijke liturgie. De joodse achtergronden van de christelijke feestdagen Pasen en Pinksteren alsook de heiliging van de tijd door een dag per week 'op adem te komen', zijn wezenlijk voor de christelijke beleving. Maar wat in de joodse liturgische beleving vooral treft, is de voortdurende zorg om liturgie en leven met elkaar te verbinden. Het joodse Paasfeest, *Pesach*, herinnert aan de bevrijding uit onderdrukking en slavernij, in verleden én heden.

Pesach is een model om de hoop op de toekomst actief te beleven. Het gezin is zelf verantwoordelijk voor deze viering van de *seider*, die daarmee een uitnemend voorbeeld van huisliturgie vormt. Imitatie van deze indrukwekkende joodse viering door

christenen lijkt ons, alle goede bedoelingen ten spijt, een ongewenste annexatie van joods gedachtegoed. Veeleer kunnen christenen zich door kennismaking met de joodse rituelen en symbolen laten inspireren om zelf vooral thuis momenten en vormen van heiliging te beleven en te ontwikkelen. Heiliging van het leven is immers niet beperkt tot het kerkgebouw! Wij denken in dit verband ook aan gebeden en zegeningen waardoor talrijke levensmomenten – zoals ontwaken, maaltijd, geboorte en afscheid – in dankbaarheid aan God worden gewijd.

Ethische en maatschappelijke vragen

Het leren staat uiteindelijk in dienst van het doen. Het bijbelboek Exodus vertelt hoe het volk Israël God antwoordt: "Alles wat de HEER zegt zullen wij doen en horen" (Ex 24,7). Het doen heeft dus zelfs voorrang op het horen! Anders gezegd: door het doen leer je begrijpen. Alleen als het woord wordt gedaan, blijft het levend bewaard. Hierin ontvouwt zich behalve de religieuze betekenis van levensheiliging ook een ethische en politiek-maatschappelijke dimensie.

In de moderne samenleving is de invloed van godsdienst tanende. Maar juist daarom is het van groot belang dat godsdienstige stemmen in ethische en maatschappelijke kwesties niet verstommen. De heiligheid van het menselijk leven – vanaf het prille ontstaan tot de laatste momenten – is voor joden en christenen een gezamenlijke zorg. De principiële benadering die in de joodse ethische reflectie klinkt, is voor ons van grote betekenis. Medische expertise dient uiteraard ten volle te worden gerespecteerd en benut. Maar het is de overtuiging van jodendom en christendom samen dat medisch-ethische vragen uiteindelijk het diepste van de menselijke existentie raken en niet louter beantwoord kunnen worden vanuit de medische wetenschap en techniek.

De samenleving kan het hier niet stellen zonder de stem van de godsdienst, menen wij. Een gezamenlijke ethische bezinning, liefst in samenwerking met medische deskundigen, lijkt ons van grote betekenis.

Ook denken we aan het vragen van aandacht voor geestelijke waarden, daar waar economische motieven de menselijkheid bedreigen. In het recente verleden bepleitten christelijke en joodse kerkgenootschappen samen het ritme van een vaste rustdag in de week. Die rustdag is een geschenk van de bijbel aan de moderne samenleving; een geschenk waarmee naar onze mening nogal zorgeloos wordt omgesprongen. Ondanks verschillende opvattingen hieromtrent – het jodendom houdt de bijbelse zevende dag, de sjabbat, het christendom heeft de eerste dag, de dag des Heren tot rustdag gekozen – hebben wij hierover heel goed gezamenlijk onze stem kunnen laten horen.

Vanuit het profetische appèl tot gerechtigheid en rechtvaardigheid willen wij vorm en inhoud geven aan de zorg over de toenevende kloof tussen degenen die wel en degenen die niet kunnen deelnemen aan het sociale leven. Daartoe behoren met name de vele vluchtelingen die naar ons land komen. Zij vormen een bijzonder appèl voor zowel joden als christenen. De bijbelse opdracht “heb de vreemdeling lief” (Lv 19,34) mag niet tevergeefs klinken. Het spreekt overigens voor zich dat de pijnlijke ervaringen die joodse vluchtelingen opdeden voor en na de oorlog, dit appèl alleen maar versterken.

De toekomst als Messiaanse hoop

Jodendom en christendom verschillen in de verwoording van de Messiaanse hoop. Het jodendom ziet het aanbreken van de Messiaanse tijd als toekomstig. Voor christenen is het uitzien naar Gods heerschappij nabije werkelijkheid geworden in persoon en

onderricht van Jezus Christus. De jubel van de Kerstnacht: “heden is u een Redder geboren, Christus de Heer” (Lc 2,11), is het beginpunt van de christelijke identiteit.

Deze verschillen hoeven niet verdoezeld te worden. Zij droegen ertoe bij dat het vroege christendom als een afgescheiden sekte werd beschouwd en lagen zo mede ten grondslag aan het schisma tussen jodendom en christendom. Veeleer is belangrijk te erkennen dat deze verschillen in het verleden voor veel christenen aanleiding zijn geweest om het jodendom louter negatief te zien, als achterhaald. Dankzij de dialoog zijn wij katholieken steeds meer gaan beseffen dat wij delen in een gezamenlijke Messiaanse opdracht om de aarde bewoonbaar te maken; dat wij leven in een onvoltooide werkelijkheid. Dat verbindt ons met het jodendom, daaraan herinnert ons het jodendom. *Tenach*, de joodse bijbel, eindigt met de oproep op te trekken naar Jeruzalem: “Laten al degenen onder u die tot zijn volk behoren, onder de hoede van de Eeuwige hun God, terugkeren” (2Kr 36,23). Het Nieuwe Testament eindigt met het verlangen naar de uiteindelijke voltooiing: “*maranatha*, kom, Heer!” (Apk 22,20). Zowel joden als christenen zijn dragers van Messiaans perspectief, getuigen van Gods Koningenschap, van Zijn *Sjalom*. Dat niet slavernij en dood het laatste woord hebben maar bevrijding en het leven voor Gods aanschijn, is onze gezamenlijke overtuiging. Hier geldt meer dan waar ook dat het enige dat werkelijk overtuigt, concrete daden van medemenselijkheid en barmhartigheid zijn.

Joden en christenen leven vanuit één zelfde hoop. Gegrondvest in die hoop hoeft de moderne mens de toekomst niet als bedreigende leegte te ervaren. Veeleer klinkt dan in ieder moment de liefdevolle uitnodiging van de levende God om al Zijn schepselen tot hun recht te laten komen. Jodendom en

christendom beantwoorden deze uitnodiging op een eigen, unieke wijze. Zo geven ze ieder gestalte aan Zijn Koningschap op aarde, uitziende naar de dag waarvan is gezegd: “De HEER zal Koning zijn over de gehele aarde; op die dag zal de HEER één zijn en Zijn Naam zal één zijn” (Zach 14,9).

1 november 1999, Hoogfeest van Allerheiligen

DE R.-K. BISSCHOPPEN VAN NEDERLAND

Lijst van gebruikte woorden en begrippen in het bisschoppelijk woord 'Levend met één zelfde hoop'

Anti-judaïsme

Onder anti-judaïsme verstaan wij de door pseudo-theologische opvattingen gelegitimeerde haat of onverschilligheid jegens joden en jodendom. Anti-judaïsme kon in de negentiende eeuw tot een voedingsbodem worden van het racistisch gelegitimeerde antisemitisme.

Diaspora

De diaspora is de verspreiding van het jodendom in de landen buiten het land Israël sinds de Babylonische ballingschap (zesde eeuw voor Christus). Overigens wordt ook heden ten dage de joodse gemeenschap buiten Israël “diasporajodendom” genoemd.

Hebreeuwse bijbel/Oude Testament

Het christelijke Oude Testament komt in

grote lijnen overeen met de joodse bijbel. Echter, de volgorde en het aantal boeken loopt uiteen, evenals de wijze van uitleg. De joodse bijbel is geordend rond de vijf boeken van Mozes (Tora) die centraal staan. Daarna komen Profeten (*Neviiem*) en Geschriften (*Chetoeviem*), die als twee concentrische cirkels de Tora omringen. Naar deze driedeling wordt de Hebreeuwse bijbel *Tenach* genoemd. De protestantse canon en de katholieke canon nemen de meer historiserende indeling over van de *Septuaginta*, een Griekse vertaling uit de tweede eeuw voor Christus: vijf boeken van Mozes of *Pentateuch* ('oergeschiedenis'), historische en wijsheidsgeschriften ('verleden en heden') en profeten ('toekomst'). De protestantse canon volgt die van de Hebreeuwse bijbel, de katholieke canon voegt echter een aantal joodse geschriften toe uit de Septuaginta. Deze geschriften (1 en 2 Makkabeeën, Tobit, Judit, Baruch, Wijsheid van Jezus Sirach, Wijsheid van Salomo en toevoegingen bij Ester en Daniël) heten 'deuterocanoniek'.

Leerhuis

Centraal in de joodse traditie staat de studie van de Tora, vaak aangeduid met het Jiddische woord “lernen”. Studie beperkt zich niet tot een vorm van intellectuele ontwikkeling maar behelst een levenslange activiteit die de gehele menselijke persoon verbindt met de sfeer van de Tora. In wezen bestaat het leerproces uit een voortdurende confrontatie tussen actuele vragen van de lerende mens en dat wat Tora en traditie aanreiken. In het leerproces zet de traditie zich voort maar vernieuwt ze zich ook. Het stellen van vragen is de motor van het leerproces. Leren kan geschieden onder leiding van een rabbijn, maar dat is niet noodzakelijk. Het gezamenlijke leren vindt bij uitstek plaats in het leerhuis oftewel *bet hamidrassj* (letterlijk “huis van onderzoek”). Leerhuizen

waren er al in de eeuwen voor het begin van de christelijke jaartelling.

Mitswot

Het meervoud van *mitswa*, “gebod”, “verbod” of “opdracht” in de schriftelijke Tora. In de rabbijnse traditie wordt een getal van 613 mitswot genoemd, waarmee men leert dat de geboden betrekking hebben op de tijd (365 dagen van het jaar) en het menselijke lichaam (dat uit 248 delen zou bestaan). Het doen van de geboden is niet zozeer een verplichting maar bovenal een voorrecht en een bron van vreugde. De geboden zijn als het ware een ladder naar de hemel.

Seider

De viering van het joodse *Pesach* (paasfeest) geschiedt overwegend in huiselijke kring. Aan een rijkelijk versierde tafel wordt, aan de hand van een aantal gerechten met een symbolische functie, verteld van de verdrukking en de uittocht uit Egypte. Tijdens de maaltijd reciteert men psalmen en zingt men liederen. Deze liturgisch gestructureerde avond, waarin kinderen een belangrijke rol spelen, wordt seider genoemd, dat letterlijk “ordening” of “orde” betekent.

Sjoa

Sjoa is het Hebreeuwse woord voor “catastrofe”, “vernietiging”. Hiermee wordt in de joodse gemeenschap de miljoenenvoudige moord aangeduid op het Europese joden-

dom in de Tweede Wereldoorlog. Het ook wel gebruikte woord *holocaust* stamt van de Griekse vertaling van het Oude Testament en betekent “brandoffer”. De suggestie van een godsdienstige duiding die het gebruik van dit laatste woord oproept, maakt het echter omstreden.

Synagoge

De synagoge (Grieks voor “samenkomst”; Hebreeuws *Bet haknesset*) is een ruimte waarin de gemeenschap samenkomt om, in liturgische bijeenkomsten, uit de Tora te lezen en gebeden te zeggen. Daarnaast vinden er typische gemeenschapsfuncties plaats, zoals het gerechtshof, leerhuis en scholing (in het Jiddisch is een synagoge *sjoel*, van “Schule”), opvang van gasten enzovoorts.

Tora

Tora betekent letterlijk “wegwijzing”, vandaar “onderricht” of “vorming”. Tora staat allereerst voor de joodse bijbel, met name de vijf boeken van Mozes. Daarnaast betekent het de mondelinge traditie, die van Mozes tot op de dag van vandaag wordt overgeleverd en bestudeerd. In de *Talmoed* (ongeveer 500 na Christus) vond de voornaamste codificatie van die mondelinge leer plaats. Eigen voor het begrip Tora is dat het zowel historische en filosofische als meer praktische thema's (wetgeving) omvat.